

SOCIALINĖS ANTROPOLOGIJOS IR ETNOLOGIJOS STUDIJOS

LIETUVOS

21(30)
2021

ETNOLOGIJA

LITHUANIAN ETHNOLOGY

STUDIES IN SOCIAL ANTHROPOLOGY AND ETHNOLOGY

**AKTUALIOJI ANTROPOLOGIJA: PASAULIO LIETUVIŲ
TYRIMAI IR IŽVALGOS**

Sudarytojai ASTA VONDERAU ir VYTIS ČIUBRINSKAS

**CURRENT ANTHROPOLOGY: WORLD LITHUANIAN
ANTHROPOLOGISTS' RESEARCH AND INSIGHTS**

Edited by ASTA VONDERAU and VYTIS ČIUBRINSKAS

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

VILNIUS 2021

Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos – mokslinis etnologijos ir socialinės ir kultūrinės antropologijos žurnalas. Jame spausdinami recenzuojami straipsniai, konferencijų pristatymai, knygų recenzijos ir apžvalgos, kurių temos pirmiausia apima Lietuvą ir Vidurio/Rytų Europą. Žurnalas pristato mokslo aktualijas ir skatina teorines bei metodines diskusijas. Tekstai skelbiami lietuvių arba anglų kalba.

Lithuanian Ethnology: Studies in Social Anthropology and Ethnology – is a peer reviewed journal of ethnology and social and cultural anthropology. It publishes articles, conference presentations, book reviews and review articles, which may be in Lithuanian or English, primarily focused on Lithuania, Central and Eastern Europe. The journal represents current debates and engages in methodological discussions.

REDAKCIŅĖ KOLEGIJA / EDITORIAL BOARD

Vytis Čiubrinskas (vyriausiasis redaktorius / Editor-in-Chief)

Vytauto Didžiojo universitetas / Vytautas Magnus University, Kaunas, Lithuania

Auksuolė Čepaitienė

Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

Jonathan Friedman

Kalifornijos universitetas / University of California, San Diego, USA

Chris Hann

Maxo Plancko socialinės antropologijos institutas / Max Planck Institute for Social Anthropology, Haale / Saale, Germany

Jonathan Hill

Pietų Ilinojaus universitetas / Southern Illinois University, Carbondale, USA

Neringa Klumbytė

Majamio universitetas / Miami University, Ohio, USA

Ullrich Kockel

Heriot-Watt universitetas / Heriot-Watt University, Edinburgh, UK

Orvar Löfgren

Lundo universitetas / Lund University, Sweden

Jonas Mardosa

Vytauto Didžiojo universitetas / Vytautas Magnus University, Kaunas, Lithuania

Žilvytis Šaknys

Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

REDAKCIŅĖS KOLEGIJOS SEKRETORĖ / EDITORIAL ASSISTANT

Danguolė Svidinskaitė

Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

Leidyklos adresas / Address of the Publisher: Redakcinės kolegijos kontaktai / Editorial inquiries:

Lietuvos istorijos institutas

El. paštas / E-mail: etnolog@istorija.lt

Tilto g. 17, LT-01101 Vilnius

<www.istorija.lt>

Žurnalas registruotas / The Journal is indexed in:

European Reference Index for the Humanities (ERIH)

EBSCO Publishing: Academic Search Complete, Academic Search Ultimate,

Energy and Power Source, SocINDEX with Full Text, Sociology Source Ultimate

Modern Language Association (MLA) International Bibliography

Leidybą finansavo Lietuvos mokslo taryba pagal Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą (Sutartis Nr. S-LIP-19-58)

TURINYS / CONTENTS

Pratarmė (<i>Asta Vonderau, Vytis Čiubrinskas</i>)	6
Editorial (<i>Asta Vonderau, Vytis Čiubrinskas</i>)	9

Aktualioji antropologija: pasaulio lietuvių tyrimai ir išvalgos / Current Anthropology: World Lithuanian Anthropologists' Research and Insights

Ką antropologija mums sako apie šiandieninį pasaulį? Apskritojo stalo diskusija (<i>parengė ir diskusijai vadovavo Kristina Jonutytė</i>)	11
What can Anthropology Tell us about the Contemporary World? A Roundtable Discussion (<i>discussion chair Kristina Jonutytė</i>)	

Straipsniai / Articles

Asta Vonderau

Debesijos plėtra Švedijoje: kritinis žvilgsnis į skaitmeninės ateities megaprojektus	33
Growing the Cloud: Investigating Mega Projects of the Digital Future in Sweden. Summary	49

Kristina Jonutytė

Tarp paklusnumo ir subversijos: buriatų budizmas ir valstybė	53
Between Submission and Subversion: Buryat Buddhism and the State. Summary	73

Eugenijus Liutkevičius

Ukrainos baptistų judėjimo transformacijos visuomenės pokyčių ir lūžių akivaizdoje	75
Transformations of the Ukrainian Baptist Movement in the Face of Societal Changes and Upheavals. Summary	96

Gediminas Lankauskas

Apie santuokos apeigų „valstybinimą“ sovietų Lietuvoje	99
On the 'Statising' of Marriage Rites in Soviet Lithuania. Summary	123

Dovilė Budrytė

Lytis, karas ir atmintis: „atminties taškai“ Lietuvos partizaniniame kare (1944–1953) dalyvavusių moterų pasakojimuose	127
Gender, War and Remembrance: 'Points of Memory' in the Narratives of Women Participants in the Partisan War (1944–1953) in Lithuania. Summary	146

Kiti straipsniai / Other Articles

Ilona Kazlauskaitė

- Migracija į Lietuvą studijų tikslais ir tarptautinių studentų identiteto
raiška integracijos ir atskirties perspektyvoje 149
Migration to Lithuania for Studies, and the Expression of the Identity
of International Student from the Perspective of Integration and
Exclusion. Summary 170

Vaida Rakaitytė

- Lauminėjimas* muziejuje: lietuvių liaudies žaidimo užrištomis akimis
gyvoji rekonstrukcija 173
Blind Man's Buff at the Museum: A Live Reconstruction of
the Traditional Lithuanian Folk Game *Lauminėjimas*. Summary 197

Konferencijos pranešimas / Conference Paper

Agnieška Avin

- Angažuotoji antropologija: kaip rašymas tampa politiniu 199
Engaged Anthropology: How Writing Becomes Political. Summary 204

Recenziniai straipsniai / Review Articles

Auksuolė Čepaitienė

- Apie besiplečiančią etnologinių tyrimų erdvę ir galimybes Lietuvoje 207
The Expanding Field and Opportunities for Ethnological Research
in Lithuania. Summary 215

Vytautas Tumėnas

- Kompleksinis žvilgsnis į lietuvių ir kitų baltų svaigiuosius gėrimus ir jų
apeigas 219
A Complex Look at Lithuanian and other Baltic Intoxicating Drinks
and their Rituals. Summary 234

Recenzijos ir apžvalgos / Reviews

- Donatas Brandišauskas. Leaving Footprints in the Taiga: Luck, Spirits
and Ambivalence among the Siberian Orochen Reindeer Herders
and Hunters (*Ieva Paberžytė*) 239
Felix Ringel. Back to the Postindustrial Future: An Ethnography
of Germany's Fastest-Shrinking City (*Aušra Teleišė*) 243

Gaila Kirdienė. Lietuvių ir latvių muzikinis-kultūrinis bendravimas sovietmečiu politinio kalinimo ir tremties vietose 1: Brolystė ir vienybė; Lietuvių ir latvių muzikinis-kultūrinis bendravimas sovietmečiu politinio kalinimo ir tremties vietose 2: Vorkutos dainos. G. Kirdienė (sud.), D. Vyčinienė (pareng.) (<i>Rūta Žarskienė</i>)	246
Lina Leparskienė. Papasakoti Trakai (<i>Karina Firkavičiūtė</i>)	252
Klaudijus Driskius. Tirpstanti tapatybė: Baltarusijos lietuviai (<i>Vytis Čiubrinskas</i>)	257

Konferencijos / Conferences

SIEF 15-asis kongresas Helsinkyje (<i>Ilona Kazlauskaitė, Anna Pilarczyk-Palaitis, Vidmantas Vyšniauskas</i>)	261
---	-----

Recenziniai straipsniai

Apie besiplečiančią etnologinių tyrimų erdvę ir galimybes Lietuvoje

Auksuolė Čepaitienė

Lietuvos istorijos institutas

Rasa Paukštytė-Šaknienė, Žilvytis Šaknys, Irma Šidiškienė. **Vilniečių socialinė sąveika ir kultūrinė raiška: laisvalaikis, šventės ir ritualai.** Ž. Šaknys (sud.). Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2019. 308 p.

Monografija *Vilniečių socialinė sąveika ir kultūrinė raiška: laisvalaikis, šventės ir ritualai* (2019) yra trijų Lietuvos istorijos instituto (LII) Etnologijos ir antropologijos skyriaus etnologų Rasos Paukštytės-Šaknienės, Irmos Šidiškienės ir Žilvyčio Šaknio bendras darbas. Tai etnografinis ir etnologinis Vilniaus gyventojų laisvalaikio, šventinio gyvenimo bei su juo susijusių žmonių tarpusavio santykių tyrimas. Šeima (Paukštytė-Šaknienė), bendradarbiai (Šidiškienė) ir draugai (Šaknys) yra tyrėjų pasirinktos socialinės prieigos ir konceptualios erdvės vilniečių laisvalaikio kultūriniais ypatumams pažinti: kaip jie leidžia laiką, laisvą nuo darbo ar po darbo, kokias šventes ir kaip švenčia, kokias progas pažymi.

Esu skaičiusi dar rankraštinių monografijos variantą, tad įdomu buvo vėl prie jos sugrįžti. Tuo labiau kad ambicingas autorių išvadų teiginys, jog „[l]aisvalaikis gali būti suvokiamas kaip svarbus ir savarankiškas socialinis ir kultūrinis reiškiny, praplečiantis etnologinių tyrinėjimų erdvę ir galimybes Lietuvoje“ (p. 281), paskatino pasigilinti ne tik į monografiją, bet ir į besiplečiantį etnologinių tyrimų lauką Lietuvoje.

Tyrimas, kuris yra monografijos pagrindas, nėra pirmas bendras šių trijų etnologų darbas. Paukštytė-Šaknienė, Šidiškienė, Šaknys jau senokai atlieka etnografinius ir etnologinius tyrimus kartu. Švenčių ir šventinių papročių tema

jiems taip pat nėra nauja sritis. Paukštytė-Šaknienė, Šidiškienė ir Šaknys atstovauja etnologų kartai, įsitraukusiai į akademinę bendruomenę po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. Jie subrendo kaip mokslininkai XX a. dešimtajame dešimtmetyje pradėję savarankiškus tyrimus ir 1996–2000 m. apsigynę etnologijos mokslo krypties disertacijas Vytauto Didžiojo universitete dirbdami jau visiškai kitomis nei jų vyresnieji kolegos ar tyrimų vadovai sąlygomis. Jų darbai atstovauja Lietuvos etnologijos mokslo plėtrai posovietiniu laikotarpiu. Tai ryškus vietinės mokyklos tradicijų, vyresniųjų kolegų patirties, etnologinių tyrimų stiliaus (plg. Čapo 2015: 58) tęstinumas, bet kartu ir siekis plėtoti šiuolaikinę šio mokslo perspektyvą.

Laikotarpis po Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. buvo esminių pokyčių laikas humanitariniuose ir socialiniuose moksluose, kai griuvo sovietinės ideologijos diktatas, mokslo politizavimas, cenzūros hegemonija. Etnologijai Lietuvoje atsivėrė plati, Vakaruose išplėtota disciplinos ir socialinės teorijos erdvė ir reali galimybė įsitraukti į tarptautinį mokslo pasaulį ir diskusiją. Sovietmečiu etnologija Lietuvoje, vadinta etnografija, buvo laikoma istorijos mokslo šaka, kurios empiriniai duomenys vertinti klasinės prieigos, evoliucijos teorijos ir arealinės sklaidos, kitaip tariant, istorinės-geografinės perspektyvos požiūriu (Čiubrinskas 2011; plg. Annist, Kaaristo 2013: 129–130). Tuomet studijuojantiems istorija, ypač po 1966 m., disciplinos samprata buvo pateikiama išdėstant kelis Lietuvos ir pasaulio etnografijos kursus (Apanavičius 2009). Metodologiniai pagrindai ir įgūdžiai buvo įgyjami per praktinę patirtį – dalyvaujant etnografinėse vasaros ekspedicijose, iš dėstytojų ir vyresniųjų kolegų, kuriems, jų žodžiais tariant, etnografijos „vadovėliu“ studijų laikais yra buvęs Šiaulių kraštotyros draugijos žurnalas *Gimtasai kraštas* (1934–1943). Tad galima įsivaizduoti tą etnologijos disciplinos, plačiąja prasme susijusios ir su antropologija, posūkį, o tiksliau, fundamentalų virsmą, kuris įvyko 1989 m. atkurtame Vytauto Didžiojo universitete Socialinių mokslų fakultete 1990 m. įsteigus Antropologijos katedrą, 1993 m. perkeltą į Humanitarinių mokslų fakultetą ir pavadintą Etnologijos ir folkloristikos katedra, ir kiek vėliau Vilniaus universitete prie Istorijos teorijos ir kultūros istorijos katedros įkūrus Socialinės antropologijos ir etnologijos centrą (1997–2003) (Apanavičius 2009; Čiubrinskas 2004: 63). Etnologija buvo įtraukta į mokslų klasifikaciją kaip savarankiška Humanitarinių mokslų srities mokslo kryptis, kodu 07H (šiuo metu – H 006), o nuo 1992 m. suteikta teisė ginti etnologijos mokslo krypties daktaro disertacijas Lietuvoje, o ne Maskvoje ar Minske kaip sovietmečiu. Institucinis disciplinos įtvirtinimas skatino plėtoti teorines ir metodologines prieigas, teminės erdvės plėtrą, prisidėjo ir prie etnologų akademinės bendruomenės gausėjimo.

Pirmas bendras Paukštytės-Šaknienės, Šidiškienės ir Šaknio, taip pat ir Vidos Savoniakaitės darbas buvo didelis ir ilgalaikis LII projektas „Lietuvių

etninės kultūros atlasas. Papročiai“ (2002–2011), prasidėjęs 1998 m. LII programa „Lietuvių papročių atlasas: XX a. antroji pusė“ (vad. Irena Regina Merkienė). Šio tyrimo rezultatai paskelbti trijuose leidiniuose: *Lietuvos kultūra. Aukštaitijos papročiai* (2007); *Lietuvos kultūra. Dzūkijos ir Suvalkijos papročiai* (2009); *Lietuvos kultūra. Mažosios Lietuvos ir Žemaitijos papročiai* (2012). Tai didžiulės apimties projektas, kurio konceptuali mintis nusidriekia iki prieš Antrąjį pasaulinį karą ir XX a. šeštajame–devintajame dešimtmečiais Europos etnologijoje gyvavusios, jos raidai tuo metu itin reikšmingos nacionalinių atlasų ir Europos (nuo Atlanto iki Uralo) liaudies kultūros atlaso programos. Tai buvo programa, susijusi ir su Tarptautine etnologijos ir folkloro draugija (*Société Internationale d'Ethnologie et de Folklore, SIEF*) (Rogan 2008: 67). XX a. septintajame–devintajame dešimtmečiais SSSR lietuvių, latvių ir estų etnologai parengė Pabaltijo istorinį-etnografinį atlasą (*Историко-этнографический атлас Прибалтики*), išleista 1985–1986 m. ir skirtą žemdirbystei bei aprangai. Jis buvo europinės programos dalis (Šaknys 2007: 9). Lietuvių papročių atlasas, kaip teigia Šaknys, yra šios idėjos tęsinys (Šaknys 2007: 9). Pasikeitė tik tyrinėjama kultūros sritis – nuo sovietmečiui būdingos medžiaginės kultūros pereita prie gyvenimo ciklo (krikštynų, vestuvių), jaunimo ir kalendorinių švenčių papročių tyrimo. Paukštytė-Šaknienė, Šidiškienė, Šaknys ir Savoniakaitė lietuvių papročių atlasui etnografinę medžiagą rinko remdamiesi lietuvių etnologams būdinga metodika: trumpalaikėmis išvykomis ir pateikėjų apklausomis, naudodamiesi tyrėjų parengtais klausimynais ir važinėdami į maršrutines ekspedicijas po Lietuvos kaimų ir miestelių vietas pagal tyrėjų sudarytą Lietuvos etnografinio žemėlapio tinklelį. Analitinis ir lyginamasis tokio arealinio tyrimo dėmuo bei instrumentas yra vieta. Kartografavimas suponuoja ir tam tikrą etnografinės medžiagos interpretaciją – siekį tipologiškai ir struktūriškai išskirti kultūrinį savitumą išreiškiančius bruožus kaip kartografavimo vienetus. Taip kultūrinis bruožas virsta ženklu žemėlapyje ir tekste: ištrauktas iš kultūrinės visumos ir jo socialinio kultūrinio konteksto jis tampa susietas su konkrečia fizine bei geografinė vieta kaip tos vietos kultūrinio savitumo požymis, svarbus lyginamuoju požiūriu. Geografinė vieta ir kultūra čia yra neatskiriamos viena kitos dalys. Tačiau tyrėjų pateikti žemėlapiai rodo ir tai, kad tyrime buvo svarbus ir laikas. Pateikėjų patirtys, atmintys ir pasakojimai, etnografinių tyrimų atlikimo laikas, kaip ir kitų tyrėjų etnografinės medžiagos užrašymo laikas, žymi chronologinius rėmus, kurie apima dabartį, sovietinius laikus bei XX a. pirmąją pusę ir ankstesnes epochas. Laikas čia kultūros kaitos faktus atskleidžiantis liudijimas bei argumentas. Taigi šis tyrėjų darbas yra istorinis-geografinis lietuvių liaudiškųjų papročių ir kultūros tyrimas. Tokia prieiga būdinga etnologijai ir difuzionizmo teorinei kryptčiai klasikine prasme. Lietuvos atveju nauja čia yra posūkis prie sovietmečiu ignoruotos teminės srities – gyvenimo

ciklo ir kalendorinių švenčių papročių, kurie kaimiškoje kultūroje yra glaudžiai susiję su religija. Kartu tai ir posūkis nuo sovietmečiu sureikšmintos medžiaginės prie socialinės kultūros tyrimų.

Antras bendras Paukštytės-Šaknienės, Šidiškienės ir Šaknio bei Jono Mardosos tyrimas – tai Lietuvos mokslo tarybos tiriamasis projektas „Šiuolaikinės vilniečių šventės šeimoje“ (2012–2014). Ritualinių metų ir kalendorinių švenčių tyrimo projektas parengtas kartu su Lietuvos edukologijos universitete (LEU) dirbusiu Mardosa, taip pat tyrinėjančiu šias šventes, ir LII etnologais. Jo gauti rezultatai publikuoti leidinyje *Šventės šiuolaikinėje vilniečių šeimoje* (2016). Tyrimo teminis laukas ir objektas, kaip ir lietuvių papročių atlase, čia tebebuvo apsisostojęs ties švenčių papročiais. Etnografinė medžiaga taip pat rinkta įprastai – etnografiniu aprašomuoju būdu, pusiau struktūruoto interviu ir anketinių apklausų metodais. Pažymėtina, kad šiame tyrime kaip medžiagos rinkėjai aktyviai dalyvavo LEU Istorijos ir taikomosios istorijos specialybės studentai, surinkę didžiąją dalį etnografinės medžiagos pagal tyrėjų sudarytus klausimus. Kaip ir ankstesniame darbe, naratyvas čia išlieka etnografinio tyrimo pagrindu (plg. Annist, Kaaristo 2013: 133–134). O etnografinė medžiaga nagrinėjama lietuvių etnologų taikomais tipologiniu ir istoriniu-lyginamuoju metodais, ją įvertinant, kaip ir lietuvių papročių atlase, ir kiekybiškai. Taip pat galima spėti, kad dviejų pakopų tiriamo objekto nustatymo ir medžiagos rinkimo būdo idėja, kai pirmame etape buvo atrinktos svarbiausios šventės, o antrame – rinkta medžiaga apie jas, kilo netiesiogiai paskatinta Victorio de Muncko Lietuvoje pristatytos kognityvinės antropologijos metodikos (žr. Paukštytė-Šaknienė 2016: 16; de Munck 2008). Tačiau vienas aspektas šiame projekte pasikeitė iš esmės – tai tyrimo vieta. Buvo pereita iš kaimo į miestą. Šis posūkis skiriasi nuo ankstesnių Merkienės, Antano Daniliausko, Petro Kalniaus atliktų miesto tyrimų, kurių objektas buvo miesto ir jo gyventojų, darbininkijos butis ir kultūra, kuriai nagrinėti svarbi miesto ir kaimo kultūrų priešprieša. O Paukštytės-Šaknienės, Šidiškienės, Šaknio ir Mardosos tyrimo objektas yra kalendorinės šventės. Miestas čia yra tyrimo vieta kaip kontekstas, kuris suponuoja įvairiausias socialines ir kultūrinės aplinkybes. Tyrėjai pabrėžia, kad miestas atveria kitokią – daugiatautę ir daugiakultūrę – erdvę, įvairių etniniu, konfesiniu, socialiniu ir kultūriniu požiūriu. Tai lėmė ir tyrimo lauko lokalizavimą lietuvių, lenkų ir rusų šeimose. Toks tiriamosios vietos pasikeitimas nėra posūkis nuo kaimiškosios kultūros prie miesto kultūros, bet metodologinis etnografinio ir etnologinio tyrimų lauko praplėtimas. Akivaizdu, šis darbas siekia parodyti, kad etnografija ir etnologija nėra vien tik kaimo kultūros tyrimas, kaip įprastai Lietuvoje suvokiama, bet originali metodologija ir tyrimas, kuris gali būti atliekamas įvairiose erdvėse ir vietose. Pažymėtina ir tai, kad pasikeitus tyrimo vietai, keitėsi ir kiti metodologiniai aspektai, nors tyrėjai to ir neakcentuoja.

tyrėjų gyvenamojoje vietoje – Vilniuje. Tai buvo „tyrimas namuose“, vienareikšmiškai suponuojantis tokio tyrimo reikšmingus aspektus ir iššūkius (plg. Čapo Žmegač, Gulin Zrnić, Šantek 2006: 271). Tad nors medžiaga buvo rinkta interviu ir anketinėmis apklausomis, į tyrėjų episteminę erdvę pateko stebėjimu ir tyrėjų asmenine patirtimi įgytos žinios: „Vilnius yra visų monografijos autorių gyvenamoji vieta, todėl visi galėjome pajusti šventinį miesto gyventojų ritmą“ (Paukštytė Šaknienė 2016: 20).

Monografija *Vilniečių socialinė sąveika ir kultūrinė raiška* (2019) yra trečias bendras Paukštytės-Šaknienės, Šidiškienės ir Šaknio darbas. Jis nuosekliai išaugęs iš ankstesnių tiriamųjų patirčių. Monografijoje akivaizdžios ankstesnių tyrimų teminės bei metodologinės preferencijos, kaip ir naujos dalykinės sritys bei judėjimas naujų etnografinių vietų ir erdvių, naujų klausimų ir realijų link. Kaip ir *Šventės šiuolaikinėje vilniečių šeimoje* (2016), taip ir ši monografija pagrįsta tyrimu, atliktu Vilniaus mieste. Jos „Įvade“ autoriai savo darbą priskiria didmiesčio tyrimams. Didmiestis, anot tyrėjų, tai vieta, kur juntami stiprūs globalizacijos veiksniai, vyksta aktyvi žmonių migracija, informacijos ir prekių judėjimas bei mainai. Tačiau nors monografijoje yra Šaknio skyrius „Laisvalaikio erdvės Vilniuje“, kuriuo pateikiama etnografinė paraiška laisvalaikio ir švenčių sąsajoms su miesto aplinka, analitiniame lygmenyje didmiestis nesureikšminamas. Jis išlieka kaip numanomas socialinis ir kultūrinis kontekstas, problemiška neutralus ir tylus. Pagrindinė, analitiniu požiūriu įtakinga tyrimo vieta čia yra socialinių santykių erdvė (plg. Čapo Žmegač, Gulin Zrnić, Šantek 2006: 261–262). Susitelkiama ties konkrečiais socialiniais laukais: šeima, bendradarbiais, draugais ir tuo, kaip jie leidžia laisvalaikį. Taip etnologinių tyrimų lauko plėtroje įvyksta dar vienas, trečias, posūkis, šį sykį nuo geografinės vietos – socialinės erdvės link. Tyrimų laukas nebėra vien tik fizinė geografinė vieta, kaip buvo įprasta, bet socialinių santykių tinklas. Pažymėtina ir tai, kad socialinė erdvė monografijoje yra tokia įtakinga, jog kartais tampa beveik lygiavertė ir suvereni pagrindinio tiriamojo klausimo ir objekto – laisvalaikio ir jo formų – atžvilgiu.

Šioje monografijoje, kaip ir ankstesniuose šių autorių darbuose, akcentuojama diachroninė arba istorinė perspektyva, vertinama lyginamuoju požiūriu. Remdamiesi Orvaro Löfgreno mintimi, kad „istorinė perspektyva vis dar aktuali dabarčiai problemizuoti“ (p. 8), autoriai pabrėžia, kad Lietuvos miestų etnografiniuose, kaip ir etnologiniuose tyrimuose apskritai, išlaikoma istorinė perspektyva. Akivaizdu, į etnologinį tyrimą žvelgiama klasikiniu žvilgsniu. Empirinė medžiaga analizuojama sureikšminant kultūrinių bruožų skirtumus laike ir šitaip tęsiant istorinę lyginamąją kryptį, kurioje tradicija, jos tęstinumas ar pokytis arba kultūros kaita tampa svarbūs apibendrinantys postulatai. Aet Annist ir Maarja Kaaristo, nagrinėjusios šiuolaikinę etnologiją ir antropologiją Estijoje, pabrėžia praeities dabartyje, t. y. laiko, aspektą, ryškų ir šių laikų estų

istoriografijoje. Cituodamos Sigrid Rausing jos kelia klausimą: galbūt istorinė pasaulėžiūra čia yra ne tik konceptuali tyrėjų prieiga, bet ir etnografinė realija (Annist, Kaaristo 2013: 138). Šią klausimą galima kelti ir Paukštytės-Šaknienės, Šidiškienės ir Šaknio tyrimų atveju.

Turbūt ryškiausias šios monografijos bruožas – tai platus temų laukas. Čia telpa ir miestas, ir šeima, bendradarbiai bei draugai, ir laisvalaikis bei laikas po darbo, ir darbas bei poilsis, ir šventės bei įvairiausios kasdienės ir nekasdienės progos, ir ritualas, ir socialiniai santykiai, ir virtuali erdvė, ir daugelis kitų dalykų. Laukas toks pat platus, kaip ir bet kuris etnografiškai apčiuopiamas gyvenimo įvykis ar realija, aprėpianti įvairiausius aspektus ir dalykus, temas ir sritis. Monografijos autoriai, arti priėję prie žmogaus, eina kartu su juo visur, kur tik jis eina, etnografiniu žvilgsniu fiksuodami ir įvertindami visas gyvenimiškas situacijas ir kontekstus. Taip nejučiomis patenkama į viską valdantį etnografijos glėbį, kur dalykai yra susipainioję ir tarp jų nėra jokių griežtų ribų, neleidžiančių nuslysti nuo vienos temos prie kitos.

Pagrindine idėja, kuria siekiama sutelkti ir suvaldyti temų įvairovę, yra pasirinktas laisvalaikis, apibrėžiamas darbo ir laisvo nuo darbo laiko dichotomija. Galima spėti, kad laisvalaikis yra tyrimų objektas. Visi trys autoriai savo pirmuose skyriuose pristato laisvalaikio, o šalia jo – ir jų tiriamojo socialinio lauko liaudiškas sampratas. Vis dėlto laisvalaikis yra greičiau plati ir konceptuali, dalykus sutelkianti erdvė nei konkretus tyrimo objektas, atviras kritinei analitinei prieigai. Juk šalia laisvalaikio yra ir antra ne mažiau įtakinga idėja – šventė ir ritualas, kuri, vėl galima spėti, yra „tikrasis“ tyrimų objektas. Toks tyrimo objekto dualizmas praplečia tyrimų lauką aprėpdamas naujas etnografines realijas, kultūrinius parametrus, socialines struktūras, veiksmus, teorinius aspektus. Monografijos autoriai į šventę ir laisvalaikį žvelgia beveik sinonimiškai ir šventę laiko laisvalaikio dalimi argumentuodami pateikėjų nuomonėmis (nors, atrodo, ne visi pateikėjai taip galvojo). Ir taip dar kartą jie paklūsta etnografijai. Tačiau laisvalaikis ir šventė – tai du skirtingi laiko potyrio būdai, interpretacijos ir lygmenys. Tad būtų buvę įdomu, jei tyrėjai, pasitelkę kritinę etnografinės medžiagos bei pateikėjų interpretacijų analizę ir teorines prieigas, būtų su pateikėjais gerokai pasiginčiję. Net jei tame ginče būtų išryškėjusi pateikėjų tiesa, jis būtų tapęs konceptualiai produktyvus. Monografijoje išsaugomas etnografijos ir *emic* prieigos autoritetas šiuo ir daugeliu kitų klausimų.

Neabejotina, Lietuvos etnologijos, kaip ir etnologijos bei antropologijos apskritai, vertė glūdi etnografijoje. Nuo žurnalo *Gimtasai kraštas* ir dar ankstesnių XIX a. pradžios laikų iki šių dienų etnografija Lietuvoje išlieka unikali prieiga pažinti žmogiškojo pasaulio kultūrinį pavidalą. Itin svarbu tai vertinti ir to nepamesti. Kita vertus, etnografija – tai kertinė vieta, kurioje randasi etnologinės ir antropologinės teorinės išvalgos. Ir išvalgos išryškėja būtent diskusijoje.

Apie etnologiją ir antropologiją Vidurio ir Rytų Europos šalyse rašyta nemažai, ypač po to, kai griuvo Berlyno siena. Beveik visada pabrėžiama, kad gyvuoja skirtis tarp Vakarų ir Rytų akademinių pasaulių. Ta skirtis sutapatinama ir su skirtimi tarp etnologijos ir antropologijos disciplinų (pvz., Čapo 2015; Hann et al. 2007). Sakoma, kad įprasta manyti, jog etnologija yra siaura, nacionalistinė, pozityvistinė ir pasenusi mokslinė tradicija, kuri iš esmės skiriasi nuo teorija pagrįstos antropologijos, kosmopolitinės ir šiuolaikiškos. Bet pastaraisiais dešimtmečiais tą skirtį, kaip Berlyno sieną, bandoma griauti. Ir ją griaua ne tik mokslininkai iš Vidurio ir Rytų Europos, bet ir iš Vakarų. Skirtingos etnologijos ir antropologijos Rytų ir Vakarų tradicijos jau kuris laikas artėja viena prie kitos, tampa pažįstamos, perima viena kitos vertingus teorinius ir metodologinius palikimus bei aktualijas ir išlieka savimi. Jasna Čapo atkreipia dėmesį, kad toks disciplinų judėjimas ir pokytis Vidurio Europos etnologijoje vyksta jau nuo XX a. aštuntojo–devintojo dešimtmečių, kai Lenkijoje, Vengrijoje, Slovėnijoje, Kroatijoje buvo pasisukta nuo valstietiško, autentiško, nacionalinio kanono. Tam įtaką darė antropologinės teorijos, ateinančios iš Vakarų, ir naujos antropologinių tyrimų vietos. Ji atkreipia dėmesį, kad Kroatijos etnologė Dunja Rihtman-Auguštin yra pavartojusi terminą „etno-antropologija“ etnologijos mokslo antropologizavimosi procesui apibūdinti. Šis, vėliau standartiniu tapęs terminas išreiškia etnologijos disciplinos transformacijas – socialinės bei kultūrinės antropologijos teorijų taikymą etnologijoje ir tuo pat metu Europos etnologijoje įprastus tyrimus „namuose“ (Čapo 2015: 60–61). XX a. dešimtajame dešimtmetyje socialinė ir kultūrinė antropologija atėjo ir į Lietuvos, taip pat ir Estijos (Annist, Kaaristo 2013), etnologinių tyrimų erdvę, atnešdama visiškai naują intelektualinę teorinę potencialą, metodologinę analitinę pajėgumą, o kartu ir disciplinos pokyčius. Etnologijos antropologizavimas yra ir lietuvišką vietinę mokyklą apibūdinantis procesas. Tereikia pažvelgti į Paukštytės-Šaknienės, Šidiškienės ir Šaknio šios monografijos ir kitų jų darbų literatūros sąrašus.

Tačiau šių tyrėjų ir autorių darbai atskleidžia ir kitą tendenciją, ryškiai pastarojo laikotarpio Lietuvos etnologijoje. Tai sociologijos metodikos įtaka. Minėta, kad šioje monografijoje, taip pat ir ankstesniuose šių tyrėjų darbuose – lietuvių papročių atlase ir *Šventės šiuolaikinėje vilniečių šeimoje* (2016) empiriniai duomenys įvertinami ne tik kokybiniu, bet ir kiekybiniu požiūriu. Nors medžiaga renkama etnografiniu būdu ir vadovaujantis etnografiniam tyrimui būdingais atrankos kriterijais bei eiga, šalia reiškinio etnologinės analizės pateikiamas jo dažnumas, apskaičiuotas kiekybiškai ir iliustruotas diagramomis. Toks kiekybinis įvertinimas, panašus, yra artimas sociologijos tradicijai. Jai būdingas ir šioje monografijoje asmenų, su kuriais bendraujama, vadinimas „respondento“, o ne Lietuvos etnologams būdingu „pateikėjo“ terminu. Tačiau sociologinę kiekybinio tyrimo įtaką sugriauna patys tyrėjai. Anot Paukštytės Šaknienės, „statistiniai

duomenys tik sąlyginiai, galintys atskleisti bendras tendencijas“ (Paukštytė Šaknienė 2016: 17). Tad kiekybinis įvertinimas čia yra greičiau iliustracija, o ne iš reiškinių analizės iškilęs svarus argumentas. Akivaizdu, pagrindinis argumentas išlieka etnografinis faktas.

Sugrįžtant prie Paukštytės-Šaknienės, Šidiškienės ir Šaknio monografijos *Vilniečių socialinė sąveika ir kultūrinė raiška: laisvalaikis, šventės ir ritualai* (2019) norisi priminti ir pabrėžti, kad tai trečias bendras jų darbas. Tiksliau pasakius, tai „sudėtinis“ trijų tyrėjų darbas. Skirtingai nuo ankstesnių dviejų jis yra kitoks. Ir ne dėl to, kad reikšmingai skiriasi jų tyrimo vietos ir socialiniai laukai, kurie turi savąsias perspektyvas bei lygmenis. Iš tiesų šią monografiją sudaro trys skirtingos studijos, turinčios skirtingus teminius probleminius kontekstus, analitinės preferencijas ir stilius. Tad suprantamas tampa monografijos teminio lauko plotis bei įvairovė ir organizuojantis etnografijos vaidmuo. Tai bendras darbas, „išaugęs“ bendro darbo „apdarą“. Norint surišti jį į vientisą probleminę visumą, tyrėjams reikėjo išvadose žengti dar vieną drąsų teorinį žingsnį į priekį. Bet jie pasielgė kitaip. Jie suteikė laisvę vienas kitam ir etnografinėi medžiagai, leisdami judėti kiekvienam savu keliu ir etnografinio lauko braižoma perspektyva. Laisvė laukui kelti probleminius klausimus yra šios monografijos vertė.

Paukštytės-Šaknienės, Šidiškienės ir Šaknio monografiją *Vilniečių socialinė sąveika ir kultūrinė raiška: laisvalaikis, šventės ir ritualai* (2019) laikyčiau įvykiu, bylojančiu apie besiplečiančią Lietuvos etnologinių tyrimų erdvę. Kitaip yra dėl etnologijos galimybių Lietuvoje. Juk tai jau nebe tyrėjų, bet visuomenės ir mokslinės bendruomenės reikalas. Jis priklauso nuo žmogiškųjų reiškinių ir dalykų kultūrinio pažinimo poreikio. Pažinimo, kuriam nepakanka literatūriškai vaizdingų diskursų, etnocentriškai orientuotų vertybinių apibūdinimų, stereotipinių, pamėgdžiojimu pasiskolintų vaizdinių ar trumpalaikių taikomųjų, dažnai teisinių sprendimų bei praktikų. Galimybes atveria pažinimo, pagrįsto fundamentaliomis teorinėmis bei metodologinėmis prieigomis ir esmėmis, siekis įgyti autentišką kultūrinės žmogiškųjų pasaulių įvairovės supratimą.

Literatūra

Annist, Aet; Kaaristo, Maarja. 2013. Studying Home Fields: Encounters of Ethnology and Anthropology in Estonia, *Journal of Baltic Studies* 44(2): 121–151.

Apanavičius Romualdas. 2009. Etnologijos studijos Lietuvoje 1927–2005 metais, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 9(18): 139–164.

Čapo, Jasna. 2015. Ethnology and Anthropology in Europe: Towards a Trans-National Discipline, *Cultural Analysis* 13(2014): 51–76.

Čapo Žmegač, Jasna; Gulin Zrnić, Valentina; Šantek, Goran Pavel. 2006. Ethnology of the Proximate: The Poetics and Politics of Contemporary Fieldwork,

J. Čapo Žmegač et al. (ur.). *Etnologija bliskoga: Poetika i politika suvremenih terenskih istraživanja*: 261–310. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku.

Čiubrinskas, Vytis. 2004. Antropologija, G. Viliūnas (sud.). *Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų plėtros problemos*: 61–70. Vilnius: LII leidykla.

Čiubrinskas Vytis. 2011. Etnologija ir sociokultūrinė antropologija Lietuvoje: nuo tautos kultūrą gelbstinčios etnografijos iki kosmopolitinės antropologijos, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 11(20): 49–68.

De Munck, Victor C. 2008. *Kultūros tyrimai: patirtis ir apibendrinimai*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.

Hann, Chris et al. 2007. *Anthropology's Multiple Temporalities and its Future in Central and Eastern Europe. A Debate. Working Paper 90*. Halle / Saale: Max Planck Institute for Social Anthropology.

Paukštytė-Šaknienė, Rasa. 2016. Įvadas, Rasa Paukštytė-Šaknienė, Jonas Mardosa, Žilvytis Šaknys, Irma Šidiškienė. *Šventės šiuolaikinėje vilniečių šeimoje*: 9–27. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas.

Rogan, Bjarne. 2008. The Troubled Past of European Ethnology: SIEF and International Cooperation from Prague to Derry, *Ethnologia Europaea: Journal of European Ethnology* 38(1): 66–78.

Šaknys, Žilvytis. 2007. Įvadas, Rasa Paukštytė Šaknienė, Vida Savoniakaitė, Žilvytis Šaknys, Irma Šidiškienė, *Lietuvos kultūra: Aukštaitijos papročiai*: 9–15. Sud. Ž. Šaknys. Vilnius: LII leidykla.

The Expanding Field and Opportunities for Ethnological Research in Lithuania

Auksuolė Čepaitienė

Summary

This review of the monograph *Vilniečių socialinė sąveika ir kultūrinė raiška: laisvalaikis, šventės ir ritualai* (The Social Interaction and Cultural Expression of Vilnius Residents: Leisure Time, Celebrations and Rituals, 2019), by Rasa Paukštytė-Šaknienė, Irma Šidiškienė and Žilvytis Šaknys, draws attention to the development of ethnological research in Lithuania. All three authors represent the generation of ethnologists who joined the academic community after the restoration of Lithuania's independence in 1990. They were among the first PhD students in Lithuania to study on the doctoral programme in ethnology

at Kaunas Vytautas Magnus University, which was restored in 1989, and successfully defended their dissertations in the 1990s. These ethnologists worked under completely different conditions to those of their older colleagues at the Lithuanian Institute of History.

The period after the restoration of Lithuania's independence in 1990 was a time of fundamental changes in the humanities and the social sciences, when the requirements of Soviet ideology, the politicisation of science, and the hegemony of censorship collapsed. The space of social theory which had developed in the West opened up to Lithuanian researchers. The real possibility to join the international world of science, as well as the institutionalisation and development of the disciplines of ethnology, folklore and social anthropology at Lithuanian universities, were fundamental changes that accompanied the transformation of ethnography, which had functioned during the Soviet era as a part of history, into the independent discipline of ethnology.

The review emphasises the fact that the monograph on the social interaction and cultural expression of Vilnius residents grew logically out of the previous research by its authors. The theme of festivals and festive customs is not a new field for them. The first joint project by Paukštytė-Šaknienė, Šidiškienė and Šaknys (and also Vida Savoniakaitė) was the Lithuanian Institute of History project 'Atlas of Lithuanian Ethnic Culture. Customs (2002–2011)', which began in 1998 as the programme 'Atlas of Lithuanian Customs: The Second Half of the 20th Century' (supervised by Irena Regina Merkienė). This was a historical-geographical study of Lithuanian folk customs and culture. Its conceptual idea leaned towards the programme of national atlases that had existed before the Second World War and between the 1950s and the 1980s in the field of European ethnology, the European atlas (from the Atlantic to the Urals) of folk culture, and the Baltic historical-ethnographic atlas of agriculture and attire prepared by Soviet Lithuanian, Latvian and Estonian ethnologists between the 1960s and the 1980s. The atlas of Lithuanian customs is innovatory for its shift towards a thematic field that was ignored in the Soviet era, the customs of the life cycle and calendar holidays, which in rural culture are closely related to religion. It was also a shift from the material space emphasised in Soviet times towards the social space.

The second joint work by Paukštytė-Šaknienė, Šidiškienė and Šaknys (this time together with Jonas Mardosa) was the research project for the Research Council of Lithuania 'Modern Family Celebrations of Vilnius Residents (2012–2014)'. Although the thematic field remained the same, i.e. festive customs, the space of the research changed, from rural to urban, to a multiethnic and multicultural space, diverse in ethnic, confessional, social and cultural terms.

The monograph 'The Social Interaction and Cultural Expression of Vilnius residents' is the third joint project by these three authors. It is an ethnographic

and ethnological study of the leisure, festive occasions and relations among residents of Vilnius. The place of this research has changed in comparison with their previous work, moving once again from a geographical space, the city of Vilnius, towards a social space: family, co-workers, and communities of friends.

However, perhaps the most striking change in this monograph is the expansion and diversity of the thematic field. It includes the city, family, co-workers and friends, leisure, work and recreation, celebrations, day-to-day and occasional commemorations, rituals, social relationships, virtual space, etc. The authors of the monograph, who approached people very closely, went with them everywhere they went, capturing and evaluating all life situations and contexts from an ethnographic point of view, and thus unknowingly falling into the embrace of ethnography. The dualism of the object of study, namely, leisure and festivals, in spite of some ethnographic arguments that counteract it, leaves the thematic diversity open, and preserves the authority of ethnography.

The monograph is a 'composite' work by three researchers. These are three different studies, presenting different thematic problematic contexts, preferences and analytical styles. The authors gave each other the freedom to move in their own directions, and choose their own perspectives offered by the ethnographic field. The freedom to raise problematic questions in the field is the valuable aspect of this monograph.

The review also draws attention to tendencies highlighted in the monograph that are typical of works by other Lithuanian ethnologists. Firstly, it is the anthropologisation of ethnology, which the Croatian ethnologist Dunja Rihtman-Auguštin called 'ethno-anthropology'. Social and cultural anthropology, and its theoretical contexts, nowadays inevitably influences local schools of ethnology in Lithuania. For example, it is similar to Estonia. One only has to look at the list of ethnological works and literature in this, and the other monographs. Secondly, at a methodological level, there is a tendency to attribute the quantitative evaluation of material a scientific value. Although ethnologists collect material in an ethnographic way and through ethnographic processes, as this monograph testifies, they appreciate the quantitative evaluation of material characteristic of sociologists.

The review concludes that the monograph 'The Social Interaction and Cultural Expression of Vilnius Residents: Leisure Time, Celebrations and Rituals' by Paukštytė-Šaknienė, Šidiškienė and Šaknys is a significant work, testifying to the expanding field of Lithuanian ethnological research and its transformation, as well as to the search for new theoretical and methodological approaches.